

Gergely Ágnes

LÁZÁLOM

Ted Hughes ajánlata

Aki a kettejük életművével foglalkozik, vigyázzon, áldozatává ne válják az életüknek. Összekapcsolódó sorsukat „*az elmúlt félszázad talán legnagyobb irodalmi történeté*”-nek nevezi Ferencz Győző: „*Az amerikai Sylvia Plath és az angol Ted Hughes tragikus kapcsolata legenda lett, az életrajz olykor szinte elhomályosította magukat a műveket.*” (Élet és Irodalom, 2001. május 25.).

Haláluk – Sylvia Plath öngyilkossága és Ted Hughes fegyelemben átélt, végzetes betegsége – megadta a végső ragyogást a műveknek is. Az az angol professzor, aki 1971-ben Yeats nemzeti hovátartozását illetően kioktatott engem, Sylvia Plath verseinek említésekor könnyedén megjegyezte:

– Ön összetéveszti a költészetet a hisztériával.

Nem hiszem, hogy ma is akadna ilyen vélekedés. Ted Hughes, aki a feleséggyilkosság vádját is fegyellemmel viselte, s a két halál közötti hosszú időben, 1963-tól 1998-ig állítólag minden évben verset írt Sylvia születésnapjára, és a harmincöt esztendeig fiókban őrzött műveket BIRTHDAY LETTERS címmel, halála évében adta ki (Faber and Faber, 1998; SZÜLETÉSNAPI LEVELEK, Európa, 2001), megjeleníti ebben a regénynek olvasható verseskönyvben költő-felesége tragikusan szenvedélyes, olykor kísértetekkel vergődő alakját, végképp leválasztva ezzel a hisztériát a költészetéről.

Nagyszabású költő *élhet* hisztérikusan; *nem írhat* hisztérikusan.

Hogy Ted Hughes miként koronázta meg a SZÜLETÉSNAPI LEVELEK-kel saját életművét, tudják az olvasói, valószínűleg világszerte, Európában és Amerikában mindenképpen. Sylvia egyik kísértete éppen az európaiság volt, az elérhetetlen európai kultúra, a német apa, az osztrák anya, az angol férj. Költővé lenni egy angol költő oldalán. Horribile dictu, asszimilálódni. Beilleszkedni Nagy-Britanniába tíz évvel a második világháború után. Amerikai katonák ezrei haltak meg Normandiában a tengeri és légi csatákban, de az otthonukat nem érte bántódás. Amerikainak lenni Európában, ahol Szophoklész és Shakespeare több, mint tananyag, és a házakon még ott vannak a golyók nyomai, ez is eléggé kísérteties.

Hughes, a Sylvia Plathtól merőben elütő költőalkat – dikciója száraz és racionális –, felesége haláláig nem látott kísértetet. A SZÜLETÉSNAPI LEVELEK azonban egy roppant árnyék behatolása szerzője fényvilágába, életébe, költészetébe. Kísérlet és megkísértés: amerikai költő férjének lenni. Elviselni a nagyobb hírnevet, a sajátját. Nézni a másik vergődését. Áthajózni az óceánon, beilleszkedni. Nem megy. Újra kezdeni, otthon. Fölismerni a rossz pillanatokat. Meglehet, a versek élességével, csak utólag. Azt a pillanatot, amikor ő, Ted Hughes egyedül szeretne maradni a tengerrel, és Sylvia épp akkor látja meg benne, a férfiónzés rémképeként, apja, Otto Plath földöntúli valóját: „*Sejtlem sincs – írja versében Hughes –, / ...A kísértet teste és én, a homályosan átlátszó, / Hogyan kerültünk egyetlen gyújtópontba... // Nem éreztem meg, / Ahogy látcsöved lencséje megfeszül, / És ő odasiklik, belém.*” (FEKETE KABÁT.)

A másik ilyen rossz pillanatban Sylvia menekülne a tengerhez, környezetétől fuldokolva; Hughes nem próbálja versében fékezni Sylvia mondatainak ingerült lüktetését:

„...Anglia olyan mocskos! Csak a tenger
Moshatja tisztára.

...Anglia
Olyan szegény! A fekete festék olcsóbb? Miért
Fekete minden angol autó – hogy elnyelje a piszkot?
Vagy hogy tekintélyes legyen, mint a keménykalapok
És az esernyők? Itt minden jármű halottaskocsi.
A közlekedési menet Viktória örökös
Gyász-vasárnapjainak lappangó csökevénye –
Gyászszertartás színért, fényért, életért!
London dögunalmas hullaház – angol dögunalom.”

Ted Hughes bármennyire fegyelmezett, a hazája múltját, a hazáját éri a támadás. Ez az út Sylviáé; Hughes az eredeti szövegben csak a saját szavait teszi idézőjelbe. Lehetetlen meg nem hallani az indulatát.

„...Sajnos –
Mondtam –, még nem hevertük ki a fedezéket,
A lövészárkot, a rohamunkát és az óvóhelyet.”

(A TENERPART)

A kirándulás nem sikerül. Esik az eső; a tenger is piszkos. De nem jobb az a harmadik kirándulás sem, a parti tölgyerdőbe, ahol Sylvia fölrántja és a fák közé dobja a parasztkok nyúlcsapdáit. „Te zúzott ujjakat láttál, vért a körmök felett, / Ahogy a kéz egy kék bögrére kapaszkodik. Én / A vidéki nyomorúságot láttam, a filléreskedőt, / Amely pörköltet remél a vasárnapi fazékba.” A jelenet még a helyszínen látomássá emelkedik:

„...Láttalak,
Amint kitéped hagyományom törékeny,
Drága facsemetéit, az akasztástól és kényszermunkától
Nehezen kicsikart engedményeket, hogy a földből
Meg lehessen élni. Azt kiabáltad:

»Gyilkosok!«,
Őrjöngve zokogtál, és
Nem a nyulak jártak az eszedben.”

(A NYÚLFOGÓ)

Erőteljes kép, erőteljes szavak, darabos ritmus. A lezárult látomás mégis teli sejtellemmel. Ugyanez volt a címe – THE RABBIT CATCHER (A NYÚLFOGÓ) – Sylvia Plath egyik versének is. A vers utolsó sora a mélyre vert, a föltéphetetlen csapdáról beszél: „És szorítása engem is megöl.”

A baljós pillanatok külföldön is utolérlik őket. Rheimsben egy cigányasszony jóslata: „Vous / Crèverez bientôt.” (Megdöglik maga hamarosan.) Hughes napokig bűbájos angolszász mondókákat szed rímbe, hogy közömbösítse a Sylviára háruló rontást:

„...abban a reményben ringattam / Magam, hogy meg se hallottad.” (A CIGÁNYASSZONY.) Párizsi útjuk erősen ambivalens élmény. „A te Párizsod, úgy gondoltam, amerikai.” Előítéletét – hogy Sylvia talán csak Hemingway és Fitzgerald lába nyomát meg a filmen látott háztetőket figyel Párizsban – a tapintat kegyetlenségével toldja meg Hughes:

„...visszatartottam
Tőled a magam Párizsát. Az én Párizsom
Annyi volt csak, hogy nem német. A Megszállás
Fővárosa, az a régi lidércnyomás.
Borzongató ismerősséggel olvastam végig
A golyónyomokat a Rakpart falazatán,
És bámultam a lesújtott, napfényverte járdát
A fal tövében.”

A két ember szkizoid élménye – a visszaszorított emlék és a képzelt emlék – későn válik, későn kívül fölismeréssé a férfi eszméletében:

„...Azok a plakát-
Foszlányos falak a te lenyűzött bőrödet jelentik –
Kifeszült a te kőisteneden.
Ami ott mellettem járt, azt megnyűzták,
Egyetlen, járkáló seb, amelyet a szembetűnő
Levegő folyton belázasított, s amely rázkódott
A fájdalomtól.”

(A TE PÁRIZSOD)

Ezek az utcák riadt meg először Sylvia, hogy szembejöhessen vele a *Jelenés*. Fiatal férje a kezét fogta, mámorát, félelmét, lázát is érezte, de nem értette az álmot, s hogy Sylvia nem bír belőle fölébredni.

*

A lázat, a fizikait, mind a ketten megírták.

Sylvia Plath *FEVER 103°* (NÉGYVENFOKOS LÁZ) című verse az önkívületben is a piszkot és a sötétséget érzékeli, úgy, mint a fullasztó külvilágban.

„Tiszta? Az mit jelent?
A pokol nyelvei
Lomhák, lomhák, mint a tripla

Nyelvű, kövér, lomha Cerberus,
Aki a kapunál liheg. És képtelen
A mocsárlázásra int,

A bűnt, a bűnt tisztára nyalni...”

A lázálmot, rettegést, undort, vágyat és erotikát egyetlen, éles vonalú metaforába sűrítő verskezdet – a láz a pokol kitárt kapuja – jellegzetesen indázó, rövid soraival, rö-

vidre nyesett versszakaival, ideges rímeivel (*hell – dull* helyett *Tiszta – tripla; clean – sin* nyomán *A mocsárlázás ínt – A bűnt, a bűnt*) egy lélek azonnali, halálos játékának vet oda bennünket, akárcsak Blake dzsungelmélyi csóvafénye, sárga lángja, A TIGRIS. Nem a tűz: az égés mered ránk ebből az alja fényből, a Plath-vers képeiből végig, a bűz, a gyertya, a füst, a fojtás, az öreg- és gyerekhalál, a sugárzás, az atomkatasztrófa omladékaiból:

„...Mint a hirosimai hamu, zsírosan
Tenyészik a hűtlen férfiak ölén.
A bűn. A bűn.”

Az égés történetisége személyes sérelemre épül, „Egyetlen, járkáló seb”-re. Daddy Auschwitzához és Bergen-Belsenéhez hozzáadódik Hiroshima, együtt előlegezik a kémiái halált. Az előérzet egy kivételes képességgel indokol:

„Túl tiszta vagyok hozzád. Mindenkihez.
A tested
Fáj nekem, mint Istennek a föld...”

Ez a kizárólagosság a szenvedés magasabb régiója. Itt már nincs láz, nincs borzongás, nincs összeizzadt betegség. Csak fény, csak finom, vert arany bőr, s maga a test izzó, óriás kamélia. Fölfelé mutat minden.

„Most úgy érzem, fölindulok.
Valami fölemelne –
Tüzes fémgöngyök szállnak, és én, drága, én,

Tiszta acetilén
Szűz vagyok,
Rózsák kerítenek,

Csókók, kerubok,
Akármilyen ez a sok hús-szín dolog.
Nem te, se nem ő,

És nem ő, se nem ő,
(Énjeim, ócska ringy-rongyok lefoszlanak) –
Az Édenkertbe.”

A két gondolatjellel, hosszan kitartott rím (*Valami fölemelne – Az Édenkertbe*) mint utolsó, szakrális ölelés szorítja magához azt a másik testet, a vétkeket, a férfit, aki lenni maradt, a *ringy-rongyok* között, ki tudja, milyen mélyben.

*

Sem mélységről, sem magasságról nem tudósít Ted Hughes verse, amely egyszerűen a FEVER (LÁZ) címet viseli. Két kezdősora tárgyilagos helyzetjelentés; hangjuk orvosé is lehetne, vagy bármely családtagé.

„Lázad volt. Valódi betegség.
Valószínűleg ettől valamit.”

A valódi jelző azért gyanút kelt az olvasóban. Valódi betegség. Nem képzelt.

Sylvia Spanyolországban vesz erőt a láz s vele a honvágy, Amerika után. Különben sem érzi itt jól magát, mint Hughes egy másik verséből megtudjuk; kultúrájából hiányzik az Ibériai-félsziget (YOU HATED SPAIN; GYŰLÖLTED SPANYOLORSZÁGOT). A LÁZ című versben Hughes leírja a betegség pontos helyszínét.

„...A bespalettázott spanyol házban, amelybe
Úgy kémlelt be a napszúrásos kinti verőfény,
Mint a sírba.”

Hughes erőskezű költő. Egyetlen mozdulattal – hasonlattal – mégiscsak a mélybe ránt bennünket („...*That the sunstruck outside glare peered into / As into a tomb*”). A beteg álmában félrebeszél.

„...Azt álmodta, a ciszterna-
Nyílásba mászol, és felébredve, be akartál
Mászni a ciszternanyílásba – légiveszély után
A legrövidebb út a víz hűvösehez,
A sötét akna-hűvösség, a legjobb hely,
Ahol az ember elfelejtheti az égő kuszaságot
És az idegen kórokozót.”

Nem, itt nincsenek indázó, rövid sorok, a váltakozó hosszúságú versszakok logikailag kapcsolódnak egymásba. Sír-gödör és ciszterna. A rímeket is ezek a robusztus asszociációk pótolják, a sír és a ciszternanyílás, a víz hűvöse és az aknahűvösség, az égő kuszaság és az idegen kórokozó, és ami az egészet, a keményre formált mondatokat összefogja, a légiveszély. Ha a légiveszély elmúlt (*all-clear*), lehet vízért menni, ciszternába, akárhová. Az égést, a láz égetését Ted Hughes a maga nagy emléke, a háború felől közelíti meg.

Vagyis nem bírja közvetlenül megközelíteni. Holott végig ott van, a beteg mellett, a betegágyánál, hallgatja a sírást, a segítségkérést. És segít is.

„...Imponáltam magamnak.
Tetszett az életbevágó szerep válságossága.
Úgy éreztem, a dolgok végre valódiak.”

A távolság egyre nagyobb az életbevágó szerep és a ciszternanyílás, a dolgok valóságossága és az égő kuszaság között. A *da sein*, az ott lenni a legtöbbször azt jelenti: kívül lenni. Kívül lenni, rálátni.

Ted Hughes levest főz a betegnek, zöldséglevest, „Gőzölő életelixírt”, a receptet anyjától tanulta: „...*Biztosítottalak, hogy / A dögvésztől ez mentette meg Voltaire-t.*” (Angolul márkásabban: „...*I promised you, / This had saved Voltaire from the plague.*”) A levest Hughes kanalanként adagolja „*abba a gyámoltalan kismadár- / Tátogásba...*”, megtörli a beteg arcát, Sylvia sír: „*Meg fogok halni.*” Hughes a hőmérőre néz, a sírás felnyomta a lázat:

„Mennyire beteg? – gondoltam. – Eltúllozza?”

És gondolatban hozzáteszi:

„Ha ki lehet bírni, minek akkora húhót csapni?”

Angol izoláció ez? Férfionzés? A költő önvédelme? Meddig visznek át a szavak a távolságon?

„Ugyan, eredj már – csitítottalak. – Nem kell úgy
Megijedni. Csak kórokozó, ne hagyd, hogy leteperjen.”

Szavak. Közelébe sem jutnak az influenzás halálfélelemnek. Magában Ted Hughes ezt gondolja:

„...Úgy jársz, mint
A hazug juhász. Nem fogom tudni, nem fogom hallani,
Ha valami komolyabb baj lesz.”

„...Stop crying wolf,
Or else I shall not know, I shall not hear
When things get really bad.”

És gondolatai a jóslattal előreszaladnak: „...Úgy sí; / Mintha minden szörnyűség közül is / A legképtelenebb következett volna be – / Mintha már be is következett volna...”, nincs megnevezve, hogy mi, de a gondolatok megállíthatatlanok, jön „az érzéstelenítés, amely a teremtményeket / Besegíti a sarkvidéki jég alá, jön a kérgesedés, / Amely megkönnyíti az agyonhajszolt orvosok dolgát” – teljes műtét játszódik le a kívülálló agyban, emberhalál, féreg-halál, a kegyetlenség tapintata.

„...Túl voltál terhelve. Semmit sem mondtam.
Semmit sem mondtam. A kőember levest főzött.
Az égő asszony megitta.”

„...The stone man made soup. / The burning woman drank it.” Záróakkord. A kőember és az égő asszony. A kiszikkasztott hang és a fölhevített hang. Ted Hughes nem Sylvia-val kegyetlen. Saját magával. Verseinek legerősebb szólama az elgyötört lelkiismeret.

A NEGYVENFOKOS LÁZ végén megdicsőülést látunk, Sylvia Plath mennybemenetelét. A szikkadt, tárgyias, racionális Ted Hughes LÁZ című versének végén ennél többet. Pokolra szállást.

Mindkettejüket nehéz fordítani. Nagyon kétféle költészetük végül ugyanazt mondja el a fordítónak. Kínlódvá dolgoztak mind a ketten. A *douceur de l'écriture*-t, az írás édességét hírből sem ismerték. Ha egyáltalán létezik ilyesmi.

*

A SZÜLETÉSNAPI LEVELEK kiadási évében meghalt Ted Hughes, mintha így tervezte volna. Hogy a kötet megjelenése után, abban a nyolc hónapban mit írt még, nem tudom. A *The Sunday Times* 1998. október 18-i számában publikálta THE OFFERS (AZ AJÁNLATOK) című versét, tíz nappal a halála előtt. A verset londoni barátnőm, Heda Goss küldte el nekem Budapestre, éppúgy, mint korábban Hughes utolsó kötetét. Az AJÁNLATOK, egy

rettentő és végleges utazás története a *Nagyvilág* 2000. január–februári számában jelent meg magyarul; azóta tizenhét sornyit változtattam a szövegen. A fordításhoz végig kellett élnem ezt a kettős lázálmot, hogy ne csak az égő asszonyt: a kőembert is értem. A költészetét, amennyire lehet.

Most a kőember előtt szeretnék tisztelegni. Az előtt, aki Pilinszky János verseit Csókits Jánossal együtt angolra fordította. Kilenc évig, ahogy Homérosz előírta neki.

Ted Hughes

AZ AJÁNLATOK

Két hónapos halott
S egyszerre ott voltál, ismét, kézzelfoghatón.
Felszálltam az Északi Metróra a Leicester
Square-nél, leültem, ott voltál. És ott
Kezdődött el az álom, amely nem álom.
Rád bámultam, nem vettél észre.
Álombeli szereped az volt, hogy ne vegyél észre.
Az enyém, hogy láthatatlan legyek, gyámoltalan
Alak, ki nem képes valóra válni.
Üres, testetlen tekintet – rálőcsölöm
Hitetlen bámészkodásom teljes súlyát
Az arcodra, amely képtelenül valódi, és ott van.
Alig változott, most sem változik, hiába
Erőltetem. Kicsit megborzongtál, ahogy a szerelvény
Átnyomakodott a földön, észak felé.
Korosabb lettél – a halál mintha megöregített
Volna. Sápadtabb, szinte sárgás, akár
A hullaházban, de érzéketlenebb.
Mintha a gombolyítatlan útvonal, a borzoló utazás
Életed filmje volna, és csak az kötne le.
Befelé járó pillantásod nem felelt az enyémre.
Térdeden kosár, teli csomaggal.
Kézitáskád hosszú bőrszíjon. Kezed
A kupacon, összekulcsolva. Mozdulatlanul
Rád szegeződött a pillantásom, úgy, mint ha
A pillantás a kézfejre szegezi az arcot. A képtelen
Felszívta kis borzongásaidat, szemhéjadat,
Enyhén lebiggyedő szádat és a melankóliát.
Éppúgy, mint az álomban, amely befogja
A nyilvánvalóan képtelent, míg másodpercre
Másodperc és újra másodperc nyúlik,